

**ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН
МІЖ ПІДПРИЄМСТВАМИ БУРЯКОЦУКРОВОГО
ПІДКОМПЛЕКСУ В КОНТЕКСТІ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

**КАЛІНІЧЕНКО С.М., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Систематизовано та проаналізовано основні види взаємовигідних відносин суб'єктів бурякоцукрового підкомплексу в умовах розвитку інтеграційних процесів.

The basic forms of the agrarno-promislovikh formings in a sugar-beet subcomplex, which are instrumental in the concordance of interests of his subjects and increase of economic efficiency of functioning of enterprises of the probed subcomplex, are selected

Постановка проблеми. Одним з основних завдань, що стоїть перед бурякоцукровим комплексом України, є ліквідація міжвідомчих перешкод між сферами та галузями, зміцнення його цілісності на базі агропромислової інтеграції.

Об'єктивна необхідність агропромислової інтеграції в бурякоцукровому комплексі обумовлена насамперед проблемами технологічно виробництва цукру, що вимагає єдності та безперервності. Будь-який розрив між його ланками веде до більших втрат. За рахунок розширення масштабів виробництва, з'єднання розрізаних стадій єдиного технологічного процесу досягається економія ресурсів у спільній сфері діяльності і зростання прибутку від реалізації кінцевого продукту на продовольчому ринку. Інтегровані формування забезпечують також спрощення координації та керування, у них більш оперативно приймаються рішення, більше можливостей для спільної інноваційної, інвестиційної та ефективної маркетингової діяльності. Крім того, вони можуть впливати на соціальні процеси в сільській місцевості за такими основними напрямками, як: стабілізація демографічної ситуації, скорочення безробіття, створення нових робочих місць, підвищення ефективності праці та зростання доходів населення.

Агропромислова інтеграція – один з найменш капіталомістких шляхів реформування бурякоцукрового комплексу. Вона створює умови для самофінансування та становить реальне наповнення регульованого

цивілізованого ринку цукру. Поглиблюючи агропромислову інтеграцію у бурякоцукровому виробництві, слід враховувати, що майже всі цукрові заводи і бурякосіючі господарства приватизовані, перетворені в акціонерні товариства, де вищим органом є збори акціонерів, і ніхто не може зобов'язати їх укладати невідні контракти [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів присвятили свої роботи питанням функціонування бурякоцукрового підкомплексу, зокрема ефективності виробництва кінцевих продуктів бурякосійних господарств та цукрових заводів, узгодженню взаємовідносин між ними. В розрізі наших досліджень необхідно звернути увагу на наукові праці В.Г. Андруйчука, В.І. Бойка, А.Е. Борщевського, О.С. Зайця, М.Ю. Коденської, О.В. Крисального, М.Й. Маліка, Т.Л. Мостенської, П.Т. Саблука, В.Д. Слюсаря, О.М. Шпичака та багатьох інших авторів. Більш глибокого та всебічного дослідження потребують аспекти формування та функціонування видів взаємовідносин основних суб'єктів бурякоцукрового підкомплексу в умовах розвитку інтеграційних процесів в АПК.

Формування цілей. Дане дослідження має за мету заповнити проміжок, широко розкривши соціально-економічну сутність інтеграції, ознайомити із поняттям «синергетичний ефект», показати його участь при досягненні якісного й ефективного виробництва, що являє собою результат розвинення інтеграції, щільного єднання – аж до злиття – аграрних та переробно-промислових галузей виробництва з метою запровадження єдиної системи шляхом емерджентності.

Виклад основного матеріалу. Становлення інтеграційного процесу – це насамперед радикальний шлях по подоланню економічної кризи запровадження аграрної політики, по формуванню ринкових відносин у сільському господарстві, по єднанню економічних інтересів виробничих та переробних підприємств, що мають на меті перетворити сировину на конкурентоспроможні харчові продукти. Поєднання заходів у організаційно-технологічному ланцюгу дозволить досягати ефективності при використанні сировини, поглибити переробку, розширити асортимент продукції, поліпшити якість останньої. Тільки така основа має бути для подальшого формування і розвитку галузевих продуктових підкомплексів.

У той же час, попри всю соціальну та економічну значущість інтеграційного поширення, попри синергетивність, проблеми лишаються і в недостатності наукового вивчення цього питання. У стані перехідного етапу до ринкової економіки літературні джерела не

надають необхідної інформації з цього приводу, обмежуючись висвітленнями окремих моментів.

Емерджентність це термін, який є характеристикою стрибкоподібного процесу появи нової, певною мірою незалежної системи. Лише успішний результат інтеграційного процесу приведе до появи іншої сили, яка буде сягати більшої продуктивності, набагато перевищуючи окремі складові.

Поява синергетичного ефекту має комплексний характер і набуває видимості під час розвинення різнорівневих зв'язків і в умовах взаємодії між різними формами елементів системи, що зводиться. В свою чергу органічно-економічне й техніко-технологічне зростання додає цілісності новостворюваній системі, підвищує ефективність її існування, оскільки вона збагачується новими позитивними властивостями, відсутніми у вихідних елементарних структурах.

Таким чином, утвореній системі вже притаманна додаткова енергетична сила, розширені можливості впливати на ефективність виробничого стану. В процесах з управління породження новітніх продуктивних сил у скомбінованому виробництві впроваджується синергія як закон зі співпраці та поєднання підприємницької діяльності. Соціально-економічний бік синергетичного закону твердить про недосяжність сумарного результату поодиноких виробничих частин до ефекту суспільної праці, в якій об'єднаний ряд складових.

З цього виходить, що величину допоміжності – синергії необхідно визначати за рахунок різниці поміж ефектом, отриманим за допомогою результату об'єднання діяльності виробничих агро-індустріальних складових, і звичайної суми окремих виробничих елементів. Проте, аби визначитися із інтегрованим показником синергії, доведеться зустріти ряд значних методичних складнощів. Насправді їх зумовлює багатовекторність формування організаційно-, техніко-, технологічно-економічних моментів.

Через це, визначаючись із ефективністю, маємо користуватися цілим комплексом цифр, що свідчать про впливи тих чи інших умов на результат роботи інтегрованих виробничих частин. Кількісно вираженими вважають співвідношення економії засобів до одиниці продукції і показники, що свідчать про контроль над зростанням: врожаю, грошового надходження, рентабельної продукції.

Комплексний характер відзеркалює синергетичний ефект його появи у розвитку зв'язків різних рівнів і форм між елементами систем, що були утворені.

Так, цукробурякове виробництво за умов інтеграції створює

можливість багатоваріантним шляхом підійти до обчислень поставленої аграрними підприємствами цукрової сировини - до кінцевих результатів сукупної роботи. Саме ефективністю сукупних зусиль, зростаючою довершеністю кожного наступного щаблю зумовлюється необхідність створення якісної інтегрованої системи в продуктивній сфері, у цукробуряковій промисловості. Адже продовольча безпека України є головною стратегією сьогодення: виробництво конкурентоздатного товару і надання життєвому рівню належних умов існування.

Некомплексний підхід у впровадженні аграрних реформ, дестабілізація міжгалузевої еквівалентності обміну, завищений диспаритет промислової та сільськогосподарської вартостей на українські товари протягом довгого часу наражали спад сільсько-індустріального виробництва. Внаслідок цього харчове постачання погіршилося, почала відчуватися нестача сировини у переробній промисловості. Почавшись із ускладнень фінансового стану, криза в сільському господарстві обернулася глибоким фінансовим проваллям усіх виробників сільськогосподарських товарів. Через те, що державна участь у творенні ринкової економіки передчасно згорнулася, контроль над матеріально-технічною базою послабився, помітно знизилася ефективність, власні товаровиробники витіснилися із продовольчого ринку (причому, постраждав як зовнішній, так і внутрішній), а в селищах зросла соціальна напруга. Через недосконалу ж фінансово-кредитну систему та податкову політику відразу стала меншою спроможність аграріїв сплачувати за сировину, зросли кредитні борги в сільському господарстві, зменшився грошовий обіг, багато установ почали оголошуватися збитковими. Наприклад, під час переробки буряків масою на виході незначну кількість цукру, проте зворотний бік позначається значними цифрами – сировинні витрати для отримання одиниці готового продукту визначені аж в 7 – 9 тон буряків на одну тонну цукру.

Останнє ж дослідження, що стосувалося конкретно Харківського регіону, складене шість років тому, воно визначило середньорічну вартість основних фондів цукробурякових підприємств у 221,4 мільйони гривень, а середню виробничу тривалість – без малого півсотні діб. Таким чином, новою невтішною новиною стало фактичне середньорічне невикористання цукровою промисловістю нашої області десь 191,3 мільйонів гривень.

Граничним у межах фінансової кризи країни став стан практично стовідсоткової зупинки інвестиційних процесів, коли

почала прогресувати руйнація сільських господарчих ресурсів: машинно-технологічний парк фактично припинив оновлюватися, виробництво стало відчувати нестачу професійних механізаторських та інженерно-технічних кадрів.

Трансформацію підприємницької діяльності на шляху до створення стану, що характеризувався б волею обирання раціональної організаційно-господарської структури, який надав би землям статусу приватної власності і ввів широке застосування орендної сплати, що викликали необхідність термінової розробки і впровадження ряду організаційно-економічних шляхів, що мають вивести країну знову до виголошених раніше постулатів «ринковості» та інтеграції, створити аграрно-промисловий конгломерат з вироблення і переробки продукції.

Наше дослідження має спрямуватися на вивчення реальної ситуації можливості з'єднання економіки виробників товарів сільського господарства та підприємницької економіки з перероблення сировинних матеріалів з метою досягнення високого кінцевого результату, що стане конкурентоспроможним серед іншої споживацької продукції. Тим більше, що суспільне виробництво налаштоване вдосконалити форми і способи. Отримати ж інтегровані результати спільних зусиль за рахунок запускання об'єктивного процесу розвитку агропромислового виробництва, де синтезується аграрна й індустріальна праця.

Об'єктивна потреба зростання цукровиробництва із відповідним підвищенням ефективності показників виробництва буряків як сировини - обумовлена його сучасним станом, прогресуючою обмеженістю екстенсивних факторів, іншою мовою, відсутністю змоги майбутнього розвитку бурякосіяння в індустрії, планованого збільшення потужностей, шляхом будівництва підприємств новітнього зразку.

Численні дослідження поширюють інформацію щодо ряду взаємозалежних чинників, в залежності від яких знаходиться виробнича ефективність, якими і обумовлена комплексність. Вони визначаються сукупністю засобів для мобілізації та використання резервів зі зростання. За точки зору Борщевського П.П., резерви для зростання ефективності в економічному плані є невикористаними можливостями, що збільшують виробництво кінцевої продукції, здійснюючи розрахунки щодо одиниці сукупних витрат шляхом винайдення найраціональнішого застосування витрат матеріального, трудового й фінансового характеру [2].

Вищезазначені чинники, вповні застосовуються як резерви для досягнення більш високого економічного положення через свою впливову здатність. Виходячи з цього, необхідно подібну паралель зробити вже для конкретно бурякоцукрової промисловості, визначивши найсуттєвіші за диференційованими групами ознак – за ступенями впливу, масштабами і сферами дії тощо.

Особливість бурякоцукрової промисловості, що має пряме відношення до економічної ефективності й подальшого розвитку - відображає потребу переробного комплексу у високих сировинних показниках кількості та якості, у коротких термінах транспортування сировини до цукрових заводів. Деякі наукові роботи виділяють основні фактори з впливу на економічну ефективність, як-то: сировину, довжину сезону виробництва, виробничу концентрацію, територіальні характеристики розташування підприємств [3]. Ще ефективність залежить від способу виготовлення продукції, природних умов, належного науково-технічного рівня, організації господарювання. Наведений перелік великомасштабних чинників впливає на ефективний розвиток тих чи інших галузевих ланок своїми організаційно-технічними особливостями. Для того, аби зробити більш повний аналіз чинників, які впливають на ефективність механізмів цукровиробництва, необхідно розглянути потенціал бурякоцукрового аграрно-промислового підкомплексу в рамках цілісності, де вирощення буряків – лише першопочаткова стадія з виробництва цукру як кінцевої продукції.

Враховуючі вищенаведені структури сільсько-промислового підкомплексу, щоб зробити більш повний та всебічний аналіз умов впливу на ефективність становлення бурякоцукрової промисловості, найдоцільнішим варіантом постає, вважаємо за необхідне групування найважливіших чинників у групи за характером сфери їх діяльності. Першу з чотирьох становлять ті, що стосуються сфери сировинного виробництва, другу – сфери цукровиробництва, третю – сфери по відтворенню основних фондів, четверту - сфери кінцевої реалізації готової продукції.

Варто наголосити про високу питому сировинну вагу в структурі виробничих витрат. Саме тут найбільш цінними є показники ефективності, оскільки показники врожайності та якості буряків для переробки прямопропорційно впливають на ефективне виготовлення цукру.

Урожайність вважають одною з важливіших складових у намаганні створити ефективне цукрове виробництво, що спричиняє і

рівень витрат на видобуток цукросировини, територіальні межі сировинної промисловості, суму коштів, що витрачається на її подальшу доставку. Чинником високої врожайності буряків є суттєво збільшений гектарний обсяг заготівлі кормів для використання в тваринницьких господарствах. Якість сировини – друга складова високоефективності цукровиробництва. [4]. Саме вона найістотніше впливає на економічний показник ефективності бурякоцукровиробництва. Про неї зазвичай говорять, виходячи з:

— фізичного стану буряків (наявності стану підв'яленості, присутність ділянок, що загнили, підморожень, сильні механічні пошкодження);

— наявності зазеленостей, загальної забрудненості;

— вміст цукру в буряках [5].

Важко переоцінити важливість останнього чиннику. Якщо вміст цукру в коренеплодах збільшиться, мають знизитися витрати на одиницю кінцевої продукції. Отже, можна обмежитися меншою кількістю сировини, зменшити ділянки для вирощування, знизити виробничу потужність під час переробки. Специфічною особливістю галузі є пропорційність паливних, енергетичних витрат, використання додаткових коштів на допоміжні матеріали, оплату робочої праці до маси перероблених цукрових буряків. Це зайвий раз доводить важливість досягнення високої цукристості сировини, адже це істотний захід із зниження різноманітних виробничих витрат.

Тривалість переробних механізмів цукрових буряків впливає на ефективне виробництво цукру. Якщо тривалість цукросировинної переробки скорочується, наближаючись до числового оптимального проміжку, то цукровий вихід зростає на 1,5 – 2,0 % відповідно маси, це впливає і на істотне підвищення техніко-економічних показників діяльності підприємств цукрового профілю. Економічна ж ефективність сфери цукровиробництва залежна від розміщення, концентрації, комбінування та сезонного характеру – основних організаційних форм.

На реалізацію цукрової продукції поширюються чинники наявного асортименту, запропонованої якості, маркетингові ходи, вмале налаштування організації збереження та транспортування, домовленості із фасувальними підприємствами, що розташовані, як правило, неподалік від великомасштабних цукрозаводів або в місця значного споживання цукру.

На думку М. Ю. Коденської, високий рівень виробничої, технологічної та економічної взаємозалежності бурякосійних

господарств з цукровими заводами зумовляє організаційну та виробничу їх єдність, що впливає на рівень ефективності буряківництва і всього сільськогосподарського виробництва [6]. Г. Форд писав, що головним способом досягнення прибутку має бути не висока ціна товарів, а планомірна, комплексна робота по зниженню витрат їх виробництва на основі впровадження досягнень науки і передового досвіду [7].

Вартісні розміри грошових витрат сільського господарства у цукровому виробництві визначаються за рахунок реалізаційної вартості коренеплодів, транспортних витрат і коштів, витрачених на збереження продукції. Цінова політика має закладати цінники, що спроможні відшкодувати бурякосійному господарству виробничі витрати і взагалі – забезпечити галузевий розвиток. Реалізаційна ж вартість сировини встановлюється, виходячи із цукрового вмісту. Хоча зазвичай відбувається лише однобічне кількісно-якісне оцінювання вартості готових до переробки буряків лабораторією, що зазвичай є підпорядкованою стороною цукрозаводу.

Отже, сировинні виробничі витрати на цукор залежні від якості цукрових буряків, тобто від вихідного цукрового результату на сировинну одиницю та обсяг грошових затрат на перевезення і збереження на складських приміщеннях.

Удосконаленням технологій складського збереження та подальшою переробкою цукрових буряків мають займатися як керівні заводські структури цукрових підприємств, так і колектив виробничих підрозділів, це в свою чергу забезпечить створення виробничої узгодженості, налагодить внутрішні зв'язки установи, вдосконалив виробничий процес, від якого залежні розміри промислових витрат, що складають більше 16-ти відсотків цукрової собівартості.

Таким чином, у кінцевому результаті важлива не лише кількість урожаю, а ще й якість, умови перевезення, досконалість технологій збереження та сировинної переробки. Технологічний процес зі здобуття цукру вимагає гармонійної взаємодії сільськогосподарських підприємств, цукрових заводів, автотранспортних та інших організацій із обслуговування. Кінцевий вихід цукрової продукції та зменшення виробничих витрат неможливий без проведення колосальної організаційної роботи, впровадження значного обсягу заходів на кожній проміжній ланці.

Резервами підкомплексної цукробурякової ефективності у виробництві, що відповідні за економічне підвищення є наступні узагальнені групи, розподілені щодо використання ресурсів:

- 1) матеріальної та трудової сфери;
- 2) основних виробничих фондів на конгломераціях і вкладень капітального характеру;
- 3) відповідних за якість кінцевого продукту.

Отже, основними засобами досягнення економічного зростання та ефективної діяльності підприємств є фактори, спрямовані на вдосконалення фінансового й технічного боку у взаємостосунках різноманітних виробників сировини, переробних підприємств, транспортними обслуговуючих організацій.

Висновки. Узагальнюючи підсумки дослідження, варто вищенаведеним поглядам надати систематизування з боку ефективності становлення бурякоцукровиробництва залежно від сфери їх застосування. В ході дослідження визначеними основними напрямками зростання економічної складової ми можемо навести ті, які впливають на збільшення якості кінцевої виробничої продукції за умови дотримання екологічності, забезпечення робітників соцпакетами, гарантуючими їх права на трудові цінності, раціональне обирання обертів виробництва шляхом зменшення загальних витрат на місткість матеріалів, трудову, на фонди, сміньсть капіталу продукції; заходи із досягнення вищої якості, зрештою, на вдосконалення суб'єктних комунікацій підкомплексу з бурякоцукрового виробництва, поліпшення економічно-фінансової та технічної взаємодії.

Література.

1. Засць О.С. Риннок цукру в Україні. – К.: Наукова думка, 1999. – 385 с.
2. Борщевский П.П. Проблемы повышения эффективности производства в сахарной промышленности: [учебное пособие] / П. П. Борщевский. — К. : Межвузовское полиграфическое предприятие, 1982. — 114 с. — (ИПК Минпищепрома УССР).
3. Резервы эффективности сахарного производства / Пантелеева З.Н., Полторак П.В., Шевчук Г.В., Хижняк А.И. и др.; под ред. З.Н. Пантелеевой. — Москва: Легкая и пищевая промышленность, 1982. — 174 с.
4. Захаркевич Н.П. Проблеми розвитку цукрової промисловості регіону / Н.П. Захаркевич // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2003. — № 2(6). — С. 303–307.
5. Дмитрук В.П. Деякі питання підвищення економічної ефективності бурякоцукрового комплексу / В. П. Дмитрук // Наук. вісн. Волинського держ. університету ім. Лесі Українки. — 2000. — № 5. — С. 311–314.
6. Коденська М. Ю. Цукробурякове об'єднання у системі РАПО / М.Ю. Коденська, М.І. Кінах, М.І. Черната. — К.: Урожай, 1988. — 70 с.
7. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения / Г. Форд. — М.: Финансы и статистика, 1990. — С. 8.